

Az aktív európai polgári szerepekre való felkészítéssel kapcsolatos jelenlegi megközelítések – Mit is csinálnak mások?

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

Európa és a polgári
szerepek története

A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban

Lehetséges
jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink

A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák

Most, hogy már feltártuk az európai polgári szerepekkel kapcsolatos különféle értelmezéseket, és azok kialakulását az időben, ideje továbblépni, és megvizsgálni, hogyan történik ma az európai polgári szerepekre való felkészítés. Ahogy a fenti fejezetekben, itt is azt nézzük meg először, hogy mit tanulhattunk a múlt és a jelen megközelítéseiből, és csak azután vázoljuk fel a megfelelő gyakorlatra vonatkozó javaslatunkat.

Az európai polgári szerepekre való felkészítés – figyelmeztetések!

Ahogy a polgári és az európai polgári szerepekről szóló összes – elméleti vagy gyakorlati – eszmecsere, úgy a „polgárrá nevelés” vitáját is befolyásolják a politikai érdekek, valamint a „jó polgár” fogalmával és a legjobb típusú neveléssel kapcsolatos egymásnak ellentmondó elképzelések. Bogdan Suchodolski a Lengyel Tudományos Akadémia professzora, a holokauszt egyik túlélője így nyilatkozott: „Láttam művelt orvosokat, akik gyermekeknek adtak be halálos injekciókat, láttam parancsokat osztogató művelt ügyvédeket, tanult építészek által épített barakkokban éltem, és láttam, hogy a haláltáborokat művelt egyetemisták vezették” (idézet Lauritzen munkájából, 2001). A világon nem csak a jók és az igazak alkalmazzák a polgárrá nevelést. A fasisztáknak is megvolt az elképzelésük arról, ki a jó polgár, és erre nevelték az embereket.

Véleményed szerint milyen a „jó polgár”?

Ez a kötet már bemutatta, hogy a polgárság és az európai polgárság fogalmait vitatották, gyakran ellentmondásosak is. Ebben a témában még nem született konszenzus. Mintha az élet nem lenne épp elég bonyolult a téma iránt érdeklődő ifjúságsegítők számára, még a polgárrá nevelés kérdése is tisztázatlan marad.

A legtöbb ilyen témájú könyv irányadó jellegű, azaz azt tárgyalja, milyennek kellene lennie a polgárrá nevelésnek, nem azt, hogy a nevelés ma hogyan és milyen tartalommal zajlik. Ráadásul a polgárrá nevelésről folyó vitát leginkább a formális vagy az iskolai oktatás elméleti és gyakorlati szakemberei uralják. Őket viszont elsősorban az foglalkoztatja, hogyan „tanítsák” az állampolgárságot.

Az európai polgári szerepekre – pontosabban az (állam)polgári szerepek európai dimenzióira – csak néhány kivételes esetben térnek ki, vagy próbálják feltárni azt a nevelés szempontjából. Viszonylag ritkán utalnak arra a tényre, hogy a nemformális nevelési keretek (pl. az ifjúsági szervezetek tevékenységei és az ifjúságsegítők által szervezett képzési programok) és az informális képzési helyzetek (pl. fiatalok mindennapi életének zenei, kortárs csoporthoz kapcsolódó, kulturális és fogyasztási élményei) mind-mind a „polgári szerepek színterei” (DECS/CIT (98) 38 rev.)³, ahol a fiatalok megélik a polgári szerepeket, és megtanulhatják, hogyan gyakorolják azt.

Először hol bátorítottak arra, hogy elgondolkodj a polgári szerepek és az európai polgári szerepek kifejezéseken és fogalmakon?

T-Kitünk ezen fejezetében néhány, a polgári szerepek témáival foglalkozó oktatási elképzelést és gyakorlatot igyekszünk bemutatni. Először a polgári szerepekre való felkészítés két olyan koncepcióját tárgyaljuk, amelyek a leggyakrabban fellelhetők az (állampolgári) nevelést megcélzó programokban Európában. Második lépésben megpróbáljuk összefoglalni a polgári szerepekre való felkészítés széles körben elfogadott célkitűzéseit, és kritikus szemmel megvizsgálni a szakirodalomban olvasható elképzeléseket és gyakorlatokat.

³ Az Európa Tanács „a demokratikus polgárrá nevelés” projektjében alkotta meg ezt a terminust. A polgárság színtereinek definíciója a következő: „...a demokratikus élet irányításának új vagy innovatív formái. Ezek a színterek állhatnak bármilyen kezdeményezésből (legyen az központi, intézményi, közösségi, helyi, városi, regionális stb.), ahol kísérletet tesznek arra, hogy meghatározzák és megvalósítsák a modern demokratikus polgári szerepek alapelveit. A szintér nem más, mint gyakorlat vagy gyakorlatrendszer, amely a polgári szerepek jelenidejű jelentését az azt támogató struktúrákkal együtt szemlélteti”.

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

Európa és a polgári
szerepek története

A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban

Lehetséges
jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink

A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák

Harmadjára a polgári szerepekre való felkészítés szempontjából Európa egészét vizsgáljuk meg, azaz európai dimenzióban vitatjuk meg a polgári szerepekre való felkészítésre vonatkozó programokat. A kritikus szemlélet itt is segít majd abban, hogy jobban értsük a felkészítés európai dimenziójával kapcsolatos jelenleg létező gyakorlatokat. Végezetül megpróbáljuk felvázolni az európai polgári szerepekre való felkészítést a mi megközelítésünkben, amely – az ebben a T-Kitben megfogalmazott európai polgári szerepek átfogó, dinamikus és összetett jellegén alapulva – tartalmaz majd néhány általános megállapítást és olyan kompetenciákat, amelyekről úgy gondoljuk, ma kulcsfontosságú szerepet játszanak az európai polgári szerepekre való felkészítésben.

Polgári szerepekre való felkészítés – közös hajtóerők és célkitűzések

Az általunk tanulmányozott szakirodalom szerint a polgári szerepekre való felkészítésnek két fő, egymástól eltérő irányzata van, amelyet a demokratikus társadalmakban az (állam)polgári szerepekkel kapcsolatos két, történelmileg meghatározó elképzelés sugalmazott. Az egyik elképzelés közösségi vagy köztársaságpárti, a második individualista irányzatként ismert. Mindkét irányzat a liberalizmus nagyobb filozófiai mozgalmából fejlődött ki.

Mindkét irányzat kialakította a maga (állam)polgári szerepekkel kapcsolatos fogalmát, amelyen keresztül meghatározzák, véleményük szerint ki a „jó polgár”, és amelynek alapján „jó polgárokat” nevelnek. Ahogy azt lentebb kifejtjük, a két irányzat polgárság-értelmezése, a „jó polgár” fogalma, valamint a „polgári szerepekre való felkészítés” célkitűzései és tartalma alapvetően eltérnek egymástól.

A polgári szerepekre való felkészítés közösségi vagy köztársaságpárti értelmezése

A közösség- vagy köztársaságpártiak elképzelése szerint a (állam)polgárság azt jelenti, hogy a polgár „egy közösség tagja, mely tagság jogi státusszal jár, amely olyan formális jogokat ad a polgárok számára, mint a törvény előtti egyenlőség, a szavazati jog, és olyan kötelezettségeket von maga után, mint az adófizetés vagy más módon való hozzájárulás a közösség szociális és gazdasági jólétéhez. A kérdés csak az, hogy ez milyen szinten biztosított a törvényben és a kormányzat által, és hogy a polgárok gyakorolják-e ezeket a formálisan létrehozott jogokat és kötelezettségeket...” (Gilbert, 1996). A polgári szerepek ezen megközelítésének legfontosabb jellemzője a közösségi tagság. A közösség tagjainak bizonyos közös értékekkel, érdekekkel és kötelezettségekkel kell rendelkezniük ahhoz, hogy közösséget alkothassanak. Ez a szemlélet az (állam)polgárságot többnek tekinti egyfajta státusznál: tevékenység, és azt gyakorolni kell. Ha az egyén nem gyakorolja saját polgári szerepeit, akkor nincs lehetősége arra, hogy polgár legyen. Az egyén a polgári szerepekkel együttjáró feladatainak teljesítésével őrzi meg közösségi identitását, és bizonyítja azt, hogy tagja ennek a közösségnek.

Ez a polgári szerep-elgondolás egyben azt is jelenti, hogy a szerepekre való felkészítésnek ismereteket, készségeket és erőforrásokat kell biztosítani az embereknek, felhatalmazva és támogatva őket ezáltal a polgári szerepek gyakorlásában, és képessé téve őket arra, hogy élhessenek a számukra nyújtott lehetőségekkel. Ugyanakkor szorgalmaznia kellene a polgársággal járó kötelezettségek betartását, és ösztönöznie a közösség által vallott értékek iránti hűséget és engedelmességet is. Ebben az elképzelésben tehát, a polgári szerepekre való felkészítésnek „biztosítani kellene, hogy a polgároknak ne csak lehetőségük legyen a szerepek gyakorlására, de valóban éljenek is ezzel a lehetőséggel” (Gilbert, 1996).

Derek Heater (1990) szerint a felkészítésnek segítenie kellene a polgárokat abban, hogy megértsék saját szerepüket, amely véleménye szerint a státusz, a hűség, a kötelezettségek és a jogok „nem első-sorban egy másik ember irányában, hanem egy elvont fogalom, az állam felé” nyilvánul meg (2. old.). Heater számára a polgári szerepeket két jellemző határozza meg: az „identitás és az erény”. Elképzelése szerint ezeknek kellene a polgári szerepekre való felkészítést szolgáló projektek középpontjában állniuk. Az identitás alapulhat a valahová tartozás érzésén, (pl. a nemzeti vagy neki hovatartozás), az (állam)polgárság viszont az identitások identitása, és „segíti a más identitások megosztó szenvedélyeinek megszelídítését” (uo. 184. old.). Heater meglátásában az olyan erények, mint az eljárási szabályok tisztelete, valamint a közösség iránti felelősségérzet és a hűség kulcsszerepet játszanak.

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

E szemlélet szerint a polgári szerepekre való felkészítés céljai a következők lehetnek:

- Feltárni az emberek számára azon közösségek értékeit, amelyekhez tartoznak, és amelyeknek polgári jogaikat köszönhetik – ma ez a közösség rendszerint a nemzetállam, ezért a közösség értékei úgynevezett „nemzeti értékek”;
- Közös felelősségérzetet alakítani ki a polgároknak, ezzel elősegítve a közösség jólétét és folyamatos fejlődését;
- Az (állam)polgárság feltételeinek értelmében megismertetni az emberekkel szerepeiket, kötelezettségeiket és jogaikat;
- Megadni az emberek számára azokat az eszközöket és képességeket – pl. készségeket, szellemi forrásokat –, amelyek elősegítik a közösség iránti polgári kötelezettségeik teljesítését;
- Kialakítani az emberekben a hűséget és az engedelmisséget azon közösség felé, amely biztosította a számukra az (állam)polgárságot.

Mennyire értesz egyet ezekkel a célokkal?

A polgári szerepekre való felkészítés individualista értelmezése

Az individualisták szerint az (állam)polgárság olyan státusz, amely jogokat biztosít az egyén számára és szuverenitást saját élete felett. Ezért a politikai szféra feladata, hogy teret és biztonságot nyújtson a polgárok számára jogaik gyakorlásához. A polgárokat hagyni kell, hogy azokat a kollektív vagy egyéni érdekeket kövessék, amelyeket helyesnek tartanak, és a politikai rendelkezéseket eszerint kell meghozni. Ezek a rendelkezések viszont nagyrészt gyakorlati jellegűek. Így a politikai rendelkezések keretei között, amelyek a részvételüket segítik (például a hátrányos helyzetűek jóléte vagy különleges hozzáférések biztosítása a számukra) a polgároknak joga van a politikában való részvételre, de rajtuk múlik, hogy ebben hogyan és mikor vesznek részt. A polgár jogai közé tartozik az is, hogy a politikai inaktivitás mellett döntsön.

Az (állam)polgárság ezen koncepciójának egyik komoly előnye, hogy nem is kísérel meg definiálni, mi a „jó élet”. Az egyéni szabadságokért tehát a politikai rendszer kezekedik, az embereket pedig egyéni és kollektív érdekeik megvalósításában csak mások autonómiájának és az ezt garantáló intézményi rendelkezéseknek a kötelező tiszteletben tartása korlátozza (Oldfield, 1990 Gilbert munkájában, Demaine és Entwistle munkájában 1996).

Ez a polgárság-szemlélet azt sugallja, hogy a polgári szerepekre való felkészítésnek azokra a szabályokra és eljárásokra kell helyeznie a hangsúlyt, amelyek lehetővé teszik a politikai és más jellegű részvételt, így az emberek megtanulhatják, hogyan vehetnek részt a folyamatokban. A nevelés individualista megközelítéseiben központi szerepet játszik az olyan polgári készségek kialakítása, mint a mások jogainak megsértése nélküli konfliktuskezelés, a kormány által javasolt bizonyos lépésekkel szembeni ellenállás kifejezése, az egyén jogainak és az egyéni autonómiájának a védelme.

Ezek a megközelítések azonban nem foglalkoznak az „alapjogokkal és közös értékekkel” (Gilbert, Demaine és Entwistle dolgozatában, 1996.) vagy azzal, hogy ha az emberek elleneznek valamit, tegyenek alternatív javaslatokat a helyzet megoldására. A polgárokat tehát arra kell nevelni, hogy ha szeretnének részt venni a folyamatokban, képesek legyenek erre, és ne sértsék mások szabadságát.

E szemlélet szerint tehát a polgári szerepekre való felkészítés célkitűzései a következők:

- Ellátni az embereket azokkal az ismeretekkel és készségekkel, amelyek lehetővé teszik a számukra, hogy jogaikat maradéktalanul gyakorolhassák anélkül, hogy mások autonómiáját megsértenék;

Európa és a polgári
szerepek története

A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban

Lehetséges
jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink

A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák

- Megtanítani az embereket kifejezni az olyan lépésekkel és politikai fejleményekkel szembeni ellenállásukat, amelyek meglátásuk szerint nem szolgálják a saját vagy a társadalom egészének érdekeit;
- Ellátni az embereket a politikai szférában való részvételhez szükséges önbizalommal és kompetenciákkal azokon a kereteken belül, amelyeket a politikai szerepvállalás szabályai lehetővé tesznek;
- Ellátni az egyéneket polgári jogaik védelméhez szükséges eszközökkel.

Mennyire értesz egyet ezekkel a célokkal?

Problémák és dilemmák

Az eltérő célkitűzések azt jelentik, hogy a polgári szerepekre való felkészítés tantervi megközelítései nagy valószínűség szerint különbözni fognak egymástól, és a tantervek által hozott eredmények és a hasznosulások is eltérőek lesznek. Tartalmi szempontból a polgári szerepekre való felkészítés közösségi megközelítései azért különböznek az individualista megközelítésektől, mert azt mondják el, hogy mely értékeknek kellene összetartaniuk a közösséget, míg az individualista megközelítések ezzel nem foglalkoznak. Ezért a polgárrá nevelés közösségi megközelítése a moralizálás és az atyáskodás vádjával is illelhető. Az is a hiányosságai közé tartozik, hogy nem veszi figyelembe, hogy a mai társadalomban egy közösségen belül több, egyre inkább különböző értékrend is jelen van – az emberek más-más dolgokban hisznek, és ennek ma nyíltan hangot is adnak.

A polgárrá nevelés közösségi megközelítéseinek problémája, hogy egyetlen uralkodó értékrendet javasol, amellyel a közösségnek egészének azonosulnia kellene. Teszi ezt annak ellenére, hogy az emberek egyre inkább tudatában vannak a társadalmon belüli és az egyének közötti sokféleségnek. Így a polgári szerepekre való felkészítés közösségi megközelítése ma is azzal a problémával küzd, hogyan határozza meg a közösségi tagság feltételeit úgy, hogy közben tisztában legyen vele: ez a kirekesztés lehetőségét is magában hordozza.

A polgárrá nevelés individualista megközelítéseinek is számos hiányossága van. Ezek a megközelítések gyengének bizonyulnak akkor, amikor az általuk felvetett polgárság-értelmezésnek a hovatartozást vagy az azonosulást kellene meghatározni, hiszen kerülnek az értékeket és normákat érintő eszmecseréket. Az eljárásokra és szabályokra fektetett fokozott hangsúly eltávolíthatja az embereket az aktív polgári szerepek gondolatától. Az individualista megközelítések szeretnék ugyan kialakítani az egyénben a kritikus gondolkodás és az ellenállás képességét, de nem tanácsolják azt, hogy az egyének javasoljanak alternatív megoldásokat.

Ezek a megközelítések közös problémákkal is küzdenek. Az egyik, hogy mind a kettő úgynevezett „védelmező modell” (Hogan, Kennedy et al munkájában, 1997). Mindkét megközelítés célja, hogy a részvételhez, sőt a kritikához is lehetőségeket és készségeket adjon a polgárok kezébe. Ugyanakkor annak mértéke, hogy mennyire vehetnek részt a polgárok a kérdéses területeken, hatással van a biztosított vagy javasolt polgári szerepekre való felkészítés jellegére is. A legtöbb jelenlegi demokráciában a döntéshozatali folyamatokhoz való közvetlen hozzáférés lehetősége, azaz a politikában való részvétel lehetősége a rendszeres, de ritka választások formájában jelentkezik.

A polgárrá nevelés mindkét megközelítése szerint az egyéneket arra kell megtanítani, hogyan éljenek részvételi jogukkal és kötelességükkel. Ez persze leeredukálható arra, hogy megtanítjuk őket választani és szavazni. Ebben az esetben viszont nem tanulják meg, hogyan adjanak hangot érdekeiknek a politikai döntéshozókkal szemben, vagy hogyan javasoljanak alternatív megoldásokat az őket érintő problémákra. A pluralista demokrácia jelenlegi rendszereiben a részvételt jó dolognak tartjuk, de csak addig a mértékig, amíg az nem ássa alá a társadalmat és a politikai rendszert. Azaz a forradalmi tevékenységet egyik megközelítés sem tekinti polgári cselekedetnek.

Másodsorban mindkét megközelítés messze áll napjaink realitásaitól, különösen a fiatalokétól. A közösségi megközelítések olyan értékrendeket javasolnak, amelyek már-már kirekesztő jellegűek, így nem felelnek meg a mai társadalom és élet változatosságának. Az individualista megközelítések viszont az egyén autonómiáján túl nem javasolnak semmilyen értéket, ezért nem adnak eszközt a fiatalok kezébe ahhoz, hogy pozitív módon és társadalmilag építő jelleggel határozzák meg magukat.

A két megközelítés által javasolt nevelés nagyrészt a nyilvánosságban és a formális politikában való részvételhez próbál készségeket nyújtani.

Ezek a nevelési megközelítések nem veszik eléggé figyelembe a fiatalok önmeghatározásainak egyéb lehetséges formáit és a kulturális önkifejezésre irányuló vágyaikat. Éppen ezért nem igazán veszik számításba a fiatalok politikai elfoglaltságainak alternatívabb formáit, - például a kulturális és az identitást érintő nézeteiket, a környezetvédelmi vagy az antirasszista, a zenei és életforma mozgalmakat – így nehézséget jelent az ilyen részvételi formák civil potenciáljának megerősítése, az erre való felkészülés, az erre irányuló munka.

Harmadsorban ott a motiváció problémája. Egyik megközelítés sem tudja megválaszolni azt a kérdést, hogy az egyén hogyan lehet és maradhat motivált a polgári szerepekkel kapcsolatos feladatainak teljesítésében és jogainak gyakorlásában. A közösségi megközelítések esetén a nevelés előtt az a kihívás áll, hogy kialakítsa az egyénben a polgári kötelezettségek teljesítéséhez szükséges motivációt. Az individualista megközelítésnél a nevelés előtt álló kihívás pedig az, hogy arra motiválja az egyént, hogy saját polgári jogainak gyakorlása közben ne korlátozza mások autonómiáját vagy szabadságát. Ha ironikusan szeretnénk fogalmazni, mondhatnánk, hogy mindkét irányzat a másik érveit hívja segítségül, hogy választ találjon a motiváció problémájára. A közösségiek például az egyéni érdekeket javasolják.

Az egyén számára a polgári kötelezettségek teljesítésének haszna nagyobb annál, mintha nem teljesítené ezeket a kötelezettségeket. Az individualisták a közös értékeket és a közösségi szolidaritást nevezik meg, mint okot arra, hogy az egyén saját jogai gyakorlása közben miért ne korlátozza mások szabadságát. Ha elfogadjuk, hogy a(z) (állam)polgárság esetén is létezik a motivációs probléma, - bár a(z) (állam)polgársággal legtöbbeknek mégis könnyebb azonosulni, mint az európai vagy nemzetek közötti polgári szerepek homályos eszméjével –, akkor ebből az következik, hogy akkor is motivációs problémával állunk szemben, ha az európai polgári szerepekről beszélünk.

Hogyan motiválhatók a fiatalok az európai polgári szerepek gyakorlására?

Az alábbi táblázatban összehasonlítottuk a fent tárgyalt két megközelítés előnyeit és hátrányait:

12. ábra – A polgári szerepekre való felkészítés individualista és közösségi megközelítéseinek összehasonlító táblázata

	Előnyök	Hátrányok
Individualista	<p>A közösséghez való tartozás technikai jellegű, tehát nem értékeken alapul, ezért a kirekesztés valószínűsége kisebb</p> <p>A polgárság mint státusz jogokat, de nem kötelezettségeket ad a feladatok teljesítéséhez ahhoz, hogy az egyént polgárnak tekintse</p> <p>Képes kezelni a sokféleséget</p> <p>Lehetővé teszi a kritikus gondolkodást és a szembenállást</p>	<p>Gyenge teljesítmény nyújt az azonosulás kialakításában, hiszen semmilyen értékkel nem szolgál</p> <p>Az eljárás- és szabály-központú, ezért elidegenítő jellegű</p> <p>Nem nyújt alternatív ötleteket</p> <p>Védelmező modell</p> <p>Távol áll a fiatalok realitásától</p> <p>Motivációs probléma</p> <p>Az egyéni érdekek problémája</p>
Közösségi	<p>Felkínálja azokat az értékeket, amelyekkel azonosulni lehet</p> <p>Kialakítja a közösség iránti felelősség- és kötelességérzetet</p>	<p>Egyetlen uralkodó értékrendet javasol, amely összetartja a közösséget. Az atyáskodás, a moralizálás és a kirekesztés hibáiba esik</p> <p>Hogyan határozza meg a közösségbe való belépés feltételeit</p> <p>Engedelmességet és lojalitást kíván</p> <p>Védelmező modell</p> <p>Távol áll a fiatalok realitásától</p> <p>Motivációs probléma</p>

A fenti megközelítések mely elemeit valdod leginkább a magadénak?

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

**Európa és a polgári
szerepek története**

**A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban**

**Lehetséges
jövőképek**

Fogalmi kereteink

**A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések**

**A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink**

**A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák**

Élénk vita zajlik a polgári szerepekre való felkészítés tartalmáról. Mindkét megközelítés egy közös dilemma előtt áll, amikor megkísérli meghatározni, mi a felkészítés legjobb módja. Mindenki azt a kérdést teszi fel: önálló tárgy legyen-e az (állam)polgárrá nevelés, vagy egy átfogó nevelési prioritás és megközelítés? A polgárrá nevelés tárgykörében elérhető szakirodalom nagy része foglalkozik azzal, hogyan valósítható meg a polgári szerepekre való felkészítés egy átlagos iskola ma létező tantervének keretében, hogy különös figyelmet szentel a történelemtanításnak – beleértve a nemzeti, európai és világtörténelmet, a nyelvtanításnak – beleértve az anyanyelvet és az idegen nyelveket, modern és klasszikus nyelveket egyaránt, a kulturális tanulmányoknak, a környezettan és földrajznak, ugyanakkor világosan kijelöli a társadalmi és politikai tanulmányok sőt, a természettudományok szerepét is.

E megközelítés lényege, hogy a polgári attitűdök és a polgári szerepek gyakorlásához szükséges alapkészségek fejlesztése úgy épüljön a létező iskolai tervbe, hogy az ne menjen az oktatás általános minőségének és színvonalának rovására. A másik megközelítés, amely a polgári szerepekre való felkészítést külön tantárgynak tekinti, és amely számos különféle nevet kaphat, (pl. emberi jogok oktatása, civil oktatás, értékoktatás, (állam)polgárrá vagy demokratikus polgárrá nevelés, személyes nevelés, társadalmi nevelés és környezeti nevelés) a polgári szerepeket definiálható tudás- és készséganyagnak tekinti, amelyre az oktatási intézetek egy sor kötelező és választható kurzust is ajánlhatnak.

Arról még nem született egyezés, hogy e két megközelítés közül melyik adja át hatásosabban a fiataloknak azokat az ismereteket, készségeket és azt a motivációs szintet, amely biztosítja számukra, hogy polgárként cselekedjenek, szerepet vállaljanak a politikai és társadalmi élet fejlődésében. Bár ezt a kérdést főként a formális oktatás irodalmában tárgyalják, számtalan bizonyíték van arra, hogy ez a kérdés a nemformális képzők és képzési intézmények körében is vita tárgya.

**„Vajon önálló tantárgy legyen-e a polgári szerepekre való felkészítés,
vagy egy átfogó oktatási prioritás és megközelítés?”**

A polgári szerepekre való felkészítés európai dimenziója

Amikor a polgári szerepekre való felkészítés európai dimenziójáról esik szó, érdemes kiemelnünk azt, hogy a tudományos igényű szakirodalom ebből a szempontból teljesen világos nyelvezetet használ. Míg mi talán egy „európaiabb” megközelítést szeretnénk látni az oktatásban (ami persze lehet bármi egy kozmopolitább megközelítéstől egy az emberi jogokat a központba állító megközelítésig), a helyzet az, hogy a legtöbb nemzeti tantervben a(z) (állam)polgárrá nevelésben az európai dimenzió csak egy és újabb keletű dimenzió, amelyet – ha megemlítik egyáltalán – mellékesnek tartanak a(z) (állam)polgársággal szemben.

Az oktatókat alapvetően azért kezdte foglalkoztatni az európai dimenzió beépítése a polgári szerepekre való felkészítésbe, mert Európában élünk. A szakirodalom itt jórészt az Európai Unióra gondol. Elismert tény, hogy a közösség tág fogalom, amely jóval többet ölel fel a nemzetállam fogalmánál, hiszen a régiók átívelnek a nemzeti határokon, és az emberek egyre világosabban látják, hogy az európai és globális szinten hozott döntések közvetlenül befolyásolják mindennapi életüket, legyenek ezek a döntések anyagi jellegűek, vagy bizonyos jogok egyéni gyakorlásával, mint például a személyek szabad mozgásával kapcsolatosak.

A fenti elképzelés hiányossága, hogy az európai nemzetek polgárai is a világban élnek, és a világ eseményei és fejleményei – azaz a piacok és a gazdaságok globalizálódásával kapcsolatos események – jelentősen befolyásolják az életüket. Az UNESCO és egyéb ENSZ szervezetek minden erre irányuló törekvése ellenére nehéz lenne azt mondani, hogy a világpolgárság bármit is jelentene az emberek

többsége számára. Ezért az európai polgári szerepek ezen értelmezése többé-kevésbé figyelmen kívül hagyja a polgári szerepek globális dimenzióját és nagyrészt Euro-centrikusnak nevezhető.

Az európai intézményekben jelenleg érvényes definíciók befolyásolják az európai polgárság értelmezését, így annak oktatását is. Az Európai Unióban az európai polgárságot egészen a közelmúltig kizárólag eljárási szempontból határozták meg: olyan státusznak tekintették, amelyet minden olyan személy megkapott, aki valamely EU tagállam állampolgárságával rendelkezett, és amely bizonyos plusz jogokat is jelentett ezen állampolgárok számára, mint például az EU területén belüli mozgás szabadsága, az Európai Parlament képviselőinek közvetlen megválasztása és így tovább. Az Európa Tanácsban viszont az olyan értékek, mint az emberi jogok védelme, a pluralista demokrácia, a demokratikus stabilitás és biztonság, a társadalmi kohézió és a földrajzi Európa kulturális sokfélesége mind az európai polgárság meghatározásának részét képezték, és képezik ma is.

Ahogy azt az „Európai polgári szerepek fogalmának értelmezése napjainkban” című fejezetben részletesebben tárgyaltuk, e két megközelítés közötti különbség fogalmi és elméleti értelemben is nagyon világos. Az EU definíciójában az európai polgárság automatikusan megadott státusz mindazok számára, akik az EU egyik tagállamának állampolgárai, és további jogokat is biztosít azok számára, akik rendelkeznek ilyen állampolgársággal. Az Európa Tanács definíciója szerint az európai polgári szerep egyfajta hozzáállás vagy viselkedésmód, amely akkor jellemzi az egyént, ha átvett bizonyos értékeket (emberi jogok, demokratikus biztonság, társadalmi kohézió és jogállamiság⁴), és nemzetiségétől vagy állampolgárságától függetlenül ezen értékek szerint él. Elméletben az utóbbi definíció szerint még az állampolgársággal nem rendelkezők is lehetnek európai polgárok. A gyakorlat természetesen más mutat, hiszen egy állammal való kapcsolat, valamint az ezen kapcsolat által biztosított civil és politikai jogok hiányában a peremre szorulás gyakorlatilag elkerülhetetlen. Ezért nem meglepő, hogy a két megközelítés az oktatási programok nyelvére lefordítva jelentősen eltér egymástól.

Milyen tapasztalataid vannak az európai polgári szerepre való felkészüléssel kapcsolatban?

Az európai polgári szerepekre való felkészítés megközelítései az Európai Unióban és az Európa Tanácsban

A nemzeti tantervek tartalmát illetően a polgárrá nevelés európai dimenziója tele van fogalmi kérdésekkel. Az Európai Unióban és az EU csatlakozás előtt álló országokban a polgárrá nevelés európai dimenziója nagyrészt azt a tanítási és nevelési tudás- és képzésanyagot határozza meg, amely feltárja a jelenlegi és leendő EU polgárok számára az Európai Unió intézményi felépítését, az EU polgárság által biztosított jogokat (beleértve a szavazati jogot az európai parlamenti választásokon és - ha az EU egy másik tagállamában él - a helyi vagy helyhatósági választásokon való szavazati jogot) és az Európai Unió intézményeinek⁵ működésével kapcsolatos eljárásokat.

Más országokban, különösen az Európa Tanács több tagállamában, amelyeket egyelőre nem is tekintünk lehetséges jelentkezőknek az EU csatlakozást illetően, a hangsúly azon van, hogy közös érdekeltégeket találjunk a tágabb értelemben vett Európa polgárai között. A volt Szovjetunió országaiban és Délkelet-Európában az európai polgárság vonzó, de illuzórikus elképzelés, mivel azt az anyagi jóléttel, a mozgás szabadságával, a háborúmentességgel és az erőszakos konfliktusok hiányával azonosítják. A kollektív tudatban az EU biztonságos menedék.

Az Európa Tanács megközelítésének is megvannak a hiányosságai, hiszen számos tagállamban nincs konszenzus abban a tekintetben, hogy mik azok a történelmi és kulturális okok, amelyek ezeket az

⁴ Ha többet szeretnél megtudni az Európa Tanács értékeiről és missziójáról, látogass el a honlapjára: www.coe.int

⁵ Ha többet szeretnél megtudni az Európai Unió intézményeiről, azok szerepéről és feladatairól, kattints az EU honlapjára: <http://europa.eu.int/>

Európa és a polgári szerepek története

A polgári szerepek fogalmának értelmezései napjainkban

Lehetséges jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári szerepekre való felkészítéssel kapcsolatos jelenlegi megközelítések

A polgári szerepekre való felkészítéssel kapcsolatos nézeteink

A polgári szerepekkel kapcsolatos foratókönyvek – gyakorlati példák

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

**Európa és a polgári
szerepek története**

**A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban**

**Lehetséges
jövőképek**

Fogalmi kereteink

**A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések**

**A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink**

**A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forгатókönyvek –
gyakorlati példák**

országokat az úgynevezett európai értékekhez kötik. Az Európa Tanács megközelítésének előnye ugyanakkor az, hogy a polgárság szempontjából európainak tartott érték-alapú identitás szorgalmazásával az egyének és csoportok – státuszukra, nemzetiségükre, területre vagy történelemre való tekintet nélkül – szabadon támogathatják ezeket az értékeket. Az ilyen értékeket oktatási programok is erősíthetik, így tehát az ő számukra is adott a lehetőség, hogy európainak tekintsék magukat.

Európai szinten mind az Európa Tanács, mind az Európai Unió nevelési programjai – különös tekintettel az ifjúsági munkára – még messzebb jutottak az európai polgárság labirintusának feltérképezésében és az érték-alapú megközelítést tükröző gyakorlatok kialakításában.

Ami az oktatási terveket illeti, mind az EU, mind az Európa Tanács által kidolgozott ifjúsági programok olyan európai polgári értékeket támogatnak, amelyek felépítésükben egyszerre kínálják fel a lehetőséget és a gyakorlatot. Azokat az EU programokat, amelyek az európai polgári szerepeket támogatják, vagy amelyek a fiatalokkal való munkában felhasználják az európai polgári szerepekre való felkészítést mint megközelítést, a nemzeti – formális és nemformális – oktatás kiegészítésének tekintjük. Ezeknek a programoknak a célja, hogy egy olyan Európai Unió felépítését szorgalmazzák, amely közelebb áll a polgáraihoz, és amely fontosnak tartja, hogy jobbá tegye a területén élők életét függetlenül attól, hogy ezek az emberek uniós polgárok-e vagy sem. Az ilyen programok által szorgalmazott európai polgári szerepek gyakorlatában tehát a státusz kevésbé lényeges. Az Unió ifjúsági és oktatási programjainak folyamatos bővülése, melyek célja, hogy a csatlakozó és úgynevezett harmadik országokat is bevonják a programokba (azokat az országokat, amelyek nem EU-tagok, nem csatlakozó országok, és nem is tagjai a programnak) a jó szándék újabb bizonyítéka. Az EU-ban ilyen programokra kiemelkedő példa a Socrates, a Leonardo Da Vinci, az Erasmus, és az Ifjúság Program (valamint a Fiatalok Lendületben Program – a szerk.) – beleértve az Európai Önkéntes Szolgálat Programot⁶.

**„Az európai polgári szerepeket mind lehetőségként,
mind gyakorlatként meg kellene alkotni”**

Az Európa Tanácsban az európai polgári szerepekre való felkészítéssel kapcsolatos programok kísérleti terepet nyújtanak a magas színvonalat meghatározó új és innovatív megközelítések és gyakorlatok kidolgozásához. Ezek azok a programok, amelyeket végül a nemzeti oktatási és képzési intézmények, valamint az ifjúságpolitika szereplői átvesznek. 2003 és 2005 között az ifjúsági szektor területén a fent definiált európai polgári szerep az Európa Tanács meghatározott prioritásainak egyike. Ez a társadalom minden szintjén jelentkező ifjúsági részvétel harminc éves történetének eredménye, amelyet az a készlet motivál, hogy a fiatalok részvétele és aktív polgársága világosan meg kell, hogy jelenjen az európai szintű ifjúságpolitikában. Az Európa Tanácsban jó példa erre a Demokratikus Polgárrá Nevelési projekt, a Történelemlékönyv projekt, az Ifjúsági és Sport Igazgatóság Részvétel és Demokratikus (Állam)Polgárság programja és az Európai Ifjúságsegítők Képzéséről szóló Partnerségi Megállapodás az Európai Bizottsággal⁷.

⁶ Ha többet szeretnél megtudni az európai polgárságot érintő európai uniós programokról, látogass el a következő honlapra: <http://europa.eu.int/>

⁷ Ha többet szeretnél megtudni az európai polgárságot érintő európai tanácsi programokról, látogass el a következő honlapra: www.coe.int/youth és www.coe.int

Az európai polgári szerepekre való felkészítés a gyakorlatban

Míg ebben a kiadványban lehetetlen vállalkozás lenne minden európai ország nemzeti tantervében megvizsgálni a polgárra nevelés európai dimenziójának gyakorlatait, az európai szinten megvalósuló programok gondolatébresztők lehetnek különösen azok számára, akik az európai polgári szerepekkel kapcsolatos témákban nemformális képzéseket dolgoznak ki fiatalok számára, illetve azoknak, akik az európai polgári szerepeket megközelítésként szeretnék felhasználni munkájukban⁸.

Tartalmukat tekintve a fent említett európai szintű programok számos fontos közös jellemzővel bírnak. Érdekes, hogy különböző kiindulópontjuk és filozófiájuk ellenére, az Európai Unió és az Európa Tanács számos olyan alapértékben és kompetenciában egyetért, amelyekre az európai polgári szerepekre való felkészítésnek hangsúlyt kell fektetnie. A következő fejezetben megkísérlünk leírást adni az európai polgárra nevelés jellemzőiről és arról, hogy milyen módon juttatják kifejezésre ezeket a jellemzőket a két intézmény programjai. E két intézmény számára a meghatározó kompetenciák négy, egymással összefüggő vonatkozás szerint csoportosíthatóak (Veldhuis, 1997)⁹:

Politikai és jogi dimenzió

Ez a dimenzió azt jelenti, hogy a nevelésnek érintenie kell a jogok gyakorlásához és a teljesítendő köteleességekhez szükséges ismereteket, attitűdöket és kompetenciákat, mindezt a polgári szerepeket meghatározó politikai és jogi rendszerek összefüggésében, legyenek ezek a rendszerek nemzeti, nemzetközi (mint az Európa Tanács) vagy nemzetek feletti (mint az Európai Unió). Ez azt jelenti, hogy az európai polgári szerepekre való felkészítésnek fel kell ölelnie a politikai és jogi rendszerek ismeretét (pl. polgári és politikai jogok, egyéb emberi jogok, polgári kötelezettségek), a rendszerekben való részvételhez szükséges készségek fejlesztését, irányukban konstruktív kritikai attitűd, a demokrácia felé kedvező szemlélet kialakítását, a demokrácia fejlődésének támogatását egyéni és kollektív tevékenységeken keresztül, valamint a közszférában, beleértve az európai közszférában való aktív részvételhez szükséges kompetenciák megteremtését.

Társadalmi dimenzió

Ez a dimenzió azt jelenti, hogy az európai polgári szerepekre való felkészítésnek foglalkoznia kell azzal, hogyan alakulnak, és milyen formát öltenek az egyének és a csoportok közötti kapcsolatok. Ebbe a dimenzióba olyan tényezők és értékek tartoznak, mint a szolidaritás és a kölcsönös tisztelet, a minden egyén társadalomban való közreműködésének értékelése, és az egyenlő esély ahhoz, hogy minden egyén hozzájárulhasson a társadalom fejlődéséhez. Nevelésre az olyan kompetenciák terén van szükség, mint a tárgyalási képességek, az empátia, az aktív tolerancia és a kölcsönös támogatás.

Gazdasági dimenzió

Bár ezt gyakran kevésbé ismerik el, a gazdaság mégis döntő szerepet játszik abban, hogy az emberek milyen mértékben cselekedhetnek polgárokként. A társadalom szegény rétegei gyakran alkotják a szakprogramok célcsoportját. Ezeknek a programoknak az a célja, hogy fejlesszék e csoportok aktív polgárokká válását. A gazdasági dimenzióban minden polgárnak el kellene jutnia az aktív részvételhez szükséges gazdasági kompetencia szintjére, amelybe beletartozik a gazdaság működésének ismerete, különös tekintettel a gazdasági élet egyre globálisabb dimenziójára, a fogyasztás szerepének felismerése a polgárság színtereinek megteremtésében, valamint a termelés és a foglalkoztatás világának ismerete. Emellett arra tanítaná a polgárokat, hogy megértsék és megpróbálják megváltoztatni azokat a gazdasági folyamatokat, amelyek kirekesztenek másokat a teljes mértékű részvételből, azaz az aktív polgárságból.

⁸ Ha többit szeretné megtudni a nemzeti oktatási rendszerek tartalmáról és a polgári szerepekre való felkészítés oktatásban elfoglalt helyéről, kattints a következő honlapra: <http://www.ibe.unesco.org/International/Databanks/Dossiers/mainfram.htm>, amely általános információkat nyújt minden UNESCO tagállam oktatási rendszeréről.

⁹ A polgári szerepek ezen négy dimenzióját Ruud Veldhuis dolgozta ki, az „Education for Democratic Citizenship: Dimensions of Citizenship, Core Competencies, Variables and International Activities” c. művében (Strasbourg, Council of Europe, 1997, DECS/CIT (97) 23 dokumentum. Lásd a. 34-36. oldalon is.)

Európa és a polgári
szerepek története

A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban

Lehetséges
jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink

A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák

T-Kit
az európai polgári
szerepekről

Európa és a polgári
szerepek története

A polgári szerepek
fogalmának
értelmezései
napjainkban

Lehetséges
jövőképek

Fogalmi kereteink

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos jelenlegi
megközelítések

A polgári
szerepekre való
felkészítéssel kap-
csolatos nézeteink

A polgári szerepek-
kel kapcsolatos
forgatókönyvek –
gyakorlati példák

Kulturális dimenzió

A kulturális dimenzióba tartozik minden készség, amely az európai polgárság által támogatott közös értékek fejlesztésével és gyakorlásával kapcsolatos. Ez olyan kulturális szempontokra vonatkozik, mint az európai és a világtörténelem, más kultúrák, népek és nyelvek ismerete. Ami azonban még fontosabb, hogy a kulturális dimenzió az európai polgári szerep belső aspektusát is jelenti, azaz egy közös örökségen belül a hovatartozás különféle, de egymást kiegészítő érzéseit, és olyan értékeket foglal magában, mint az emberi jogok egyetemlegessége, a környezetvédelem, a diszkrimináció-ellenesség és mások tisztelete.

Miközben az európai polgári szerepekre való felkészítésre vonatkozó oktatási programok a két fő forrásunk (azaz az Európa Tanács és az Európai Unió) értelmezése szerinti erős kognitív és ismeretala-
pú megközelítést feltételeznek, addig ezen oktatási programoknak a gyakorlata a két intézmény által támogatott nemformális nevelési keretekben azt mutatja, hogy ebben több rejlik a pusztán tényszerű ismereteknél.

Az európai polgári szerepekre való felkészítés „érméjének” is két oldala van, az egyik a kognitív fejlesztés, a másik az attitűdök fejlesztése. Okunk van azt hinni, hogy az európai polgári szerepekre való felkészítés „érméjének” két oldala közül az attitűd oldala fontosabb szerepet játszik az itt említett nehézségek, azaz például a motivációs probléma megoldásában.

Ebben a fejezetben azt vizsgáltuk meg, hogy más szakemberek és intézmények hogyan közelítik meg az európai polgári szerepekre való felkészítés kérdését, a következőben viszont saját elképzeléseinket tárjuk eléd.

Véleményed szerint mi a fontosabb – az attitűdök fejlesztése, vagy az ismeretek bővítése?

